

M. KONDOR VIKTÓRIA

Hogyan készült id. Szinnyei József „Magyar írók élete és munkái” című műve?

SZINNYEI József a magyar bibliográfiai és biobibliográfiai irodalomban mindmáig legteljesebb, szinte egyedülálló művét 60 éves korában „kezdte” el és 83 éves korában „fejezte” be, amikor is halálával a toll kiesett kezéből. Az 1890-es év csupán a füzetes alakban megjelenő munka első füzeteinek nyomdakész példányait jelzi. A mű fogantatása — ahogyan ez részben ismeretes is — sokkal korábbra datálható. SZINNYEI maga az 1860-as évben jelöli meg a kezdetet. 1908-ban a Budapesti Újságírók Almanachjában rövid kis tanulmányt írt főműve munkálatairól,¹ s itt tetszetős írói fogással, kissé átalakítva a valódi történetet, úgy emlékszik vissza, hogy 1860-ban született meg nagy művének a terve, amikor ARANY János születési dátumát keresve, azt sehol sem találta, s úgy gondolta: meg kell írnia egy művet, amelyben minden magyar író életrajzi adatait és műveit feltünteti. Az ő vallomása óta ez a legenda elterjedt, átvették méltatói, s szokásos úgy beszélni SZINNYEI munkájáról, hogy „már 30 éve gyűjtötte az adatokat”, mire 1890-ben megkezdődött annak nyomtatott kiadása is. Ugyancsak SZINNYEI említett újságírói almanachbeli tanulmányában mondja el azt is, hogy munkája megvalósítása érdekében kezdett el hírlapokat, színlapokat, gyászjelentéseket s írói autográfokat gyűjteni. Mindez — ami a gyűjtést illeti — igaz, csupán másként illeszkedik be a terv és a kivitel láncolatába. A mű tervének születését SZINNYEI naplójának és levelezésének ismeretében nem kapcsolhatjuk 1860-hoz. De nem fűzhetjük egyetlen egy pontos dátumhoz sem, mert apró-cseprő, bár szenvedélyesen űzött passzióiból nőtt ki az ötlet, s fokozatosan érlelődött céllá és tervvé.

Éppen művének időtálló értéke jogosít fel arra, hogy személyét s munkája keletkezését kissé közelebről is szemügyre vegyünk. Úgy gondoljuk: SZINNYEI nagy művét megelőző bibliográfiai műveket figyelmen kívül hagyhatjuk, mert azt ő részben 1877-ben a *Könyvszemlében* közreadott *Egy magyar írók névtárának terve* című tanulmányában részletesen felsorolta, s azóta megtalálhatók csaknem minden róla szóló munkában is. Csak kevesen vették azonban szemügyre SZINNYEI naplóját és levelezését, mely műve születéséről a későbbi visszaemlékezéseinél hitelesebb, egykorú képet nyújt. 1848 október 15-től 1913-ban bekövetkezett haláláig naponta rendszeresen írta naplói kötetit. Levelezése pedig a hozzáírt levelekkel és általa írt levélfogalmazványokkal együtt közel 10 ezerre tehető.

1830. március 18-án született Komáromban. Eredeti neve FERBER. Német eredetű tímárcsaládból származott. Korán árvaságra jutott. Szülei után

¹ ID. SZINNYEI József: *Hogyan készülnek a „Magyar Írók”?* Budapesti Újságírók Almanachja 1908-ra Bp. 222—238.

vagyon alig maradt. Jogakadémiát végzett Pozsonyban. Olvasmányai, érdeklődése, az a kör, melyben ifjúkorában mozgott (Komárom, JÓKAI szülővárosa, BEÖTHY-bíró — az irodalomtörténész BEÖTHY atyjának — háza) korán az irodalom felé vonzották. Egyik önéletrajzi művében, a *Timár házban* írja le ezt: Úgy érezte, igazán csak az irodalmon keresztül lehet érvényesülni, ez vitte őt az irodalomhoz közel. De saját tehetsége határainak világos felismerése megóvta attól, hogy alkalmi cikkírásokon túl egyéb, a szépirodalom körébe eső irodalmi alkotásra is vállalkozzék. Kezdetben ügyvédi irodában, majd különböző biztosító intézeteknél dolgozott Komáromban, Pozsonyban, rövid ideig Pesten. A másoló-írnoki feladatok mellett szabad idejében gyűjtő-szenvedélyének hódolt. Egyik — AIGNER Lajoshoz írt — levelében olvassuk:

„Mint 10–12 éves fiú a magyar színpadokat gyűjtöttem, természetesen komáromiakat. . . . Azon könyvek címeit, melyeket olvastam már 10 éves koromban felírtam s azóta folytatom s így előttem áll olvasmányaim táblázata amely 2490 kötetet mutat 1840–1862-ig, valóban sok, — de kevés ami szigorúan véve tanulmányos és maradandó beccsel bírna, talán 1/5-e, mégis vigasztal azon öntudat, hogy nincs az a rossz haszontalan könyv, melyből valamit ne tanulhatnánk — és így valamit csak hasznomra fordítottam. Ide nem számítva temérdek jegyzetéseimet — (pár ezer ív, melyet már 15 éves koromtól szakadatlanul úzólok), könyv-, arckép és más gyűjteményeim sem hanyagolom el t. i. amennyire csak tehetségemtől telik.”²

1863-ban PÁKH Albert biztatására cikket írt a XVIII. század hírlapirodalmáról a Vásárnapi Újság számára, s később évtizedeken át rendszeresen itt közölte hírlapstatisztikáit. Gyűjtött adatokat 1859-ben a pozsonyi telekkönyvi hivatal beosztottaival együtt FÉNYES Elek földbirtokosokat rendező statisztikájához. Önálló genealógiát dolgozott ki több családról, NAGY Iván magyar nemesi családjaihoz, bibliográfiai adatokat gyűjtött OETTINGER: *Moniteur des dates*-jához.³

De mikor született meg a nagy mű terve? Óhajként, ötletként már korán felbukkan. 1859. nov. 1-én írta naplójába:

„Megkezdtem írni a Magyar könyvészet első részének a regény és novella (mely önálló kötetben jelentek meg) leírását”⁴

s azután naponta, vagy majdnem naponta ott áll naplójában ez a sztereotip mondat „. . . magyar könyvészetet írtam. . . .” Naplói szokásos év végi összefoglalójában még mintegy mellékesen szerepel egyéb tevékenysége mellett a könyvészet. „. . . könyvészetet magyar Irodalomról megállapított szerkezetben nov. 1-én elkezdtem és szépen haladt”

A következő évvégi naplóösszefoglalójából az tűnik ki, hogy a könyvészetben belül a hírlapok összeírására vetette a hangsúlyt.

„. . . mellékfoglalkozásul mintegy mulatságomul ez évben magyar könyvészetet kitarító szorgalommal írtam össze s különösen magyar újságokat 1780-tól kimerítőleg és idő szerint is szerkesztettem”

1861. január 20-án azonban bejegyzi naplójába

„. . . óhajtanám, ha a magyar irodalomban egy jeles és bő irodalomtörténet jelenne meg (Toldy az övét, ha kiegészítené?) hozzá egy nagyszerű könyvészet (Bibliographia) legalább a XIX századhoz kimerítő!”

² Id. SZINNYEI József levele AIGNER Lajoshoz 1863. jún. 30. MTA Kézirattár Ms 18.

³ OETTINGER, Eduart Maria: *Moniteur des dates*. Biographisch-genealogisch-historisches Welt-Register Leipzig 1869. [és folyamatosan 1873–1882].

⁴ Id. SZINNYEI József Naplói. MTA. K. kézirattár Ma 18. [Mindig ugyanezen a számon].

Az ötlet felbukkan és újra eltűnik, sok más ötlettel együtt, melyek naplóiban egy-egy nap végén óhajként szerepelnek. SZINNYEI legtöbbször megjelent munkája ilyen „ötlet”-ből születik. Egyik nap azt írja, szeretné, ha Komárom város történetét megírná valaki [1861. febr. 13.], s aztán néhány hét múlva hozzálát ó maga. Másszor „magyar újságok kimerítő és időszaki kimutatását” tervezi, s aztán ezek a munkálatok mind sorba megindulnak, hogy melyik kerül egy-egy időpontban előtérbe, azt a realizálhatóság külső — SZINNYEITŐL bizonyos fokig független — körülményei döntenek el.

Az általános könyvészet vagy bibliográfia még egyelőre nem kapott külső ösztönzést; amit AIGNER Lajos szerkesztett, ahhoz SZINNYEINEK nem volt kedve.

Amikor AIGNER társulási szándékkal jelentkezik a könyvészet terén, SZINNYEI kitér előle. AIGNER 1861. március 20-i levelében a következőket írta:

„Most bátor vagyok, egy indítványt tenni önnek t. i. mivel tudom, hogy szépirodalmi könyvészet szerkesztésével foglalkozik és énnekem kétségtől több alkalmam van ily munkára, tehát azt indítványoznám, hogy közreműködjünk az ügy előmozdítására, mert haszonról ezen munka mellett szó se lehet. Ha ezen szerény indítványom tetszését megnyerné, kérem azt mielőbb velem tudatni, hogy a nálam parlagon heverő adatokat előszedhessem. Az egész mint emlékszem 1800-tól egész 1860-ig terjed nemde? Minél terjedelmesebb tudósítást kérnék, vagy talán még jobb volna az egész kéziratot hozzám küldeni, én aztán javítom, bővitem, amennyire lehet és kiadót keresek számára. Talán elvállalja Pfeiffer. . .”⁵

Szinnyei néhány nap múlva — 1861. március 25-én — válaszol Aignernek és tanácsokkal látja el őt:-

„... Örömmel elfogadom a közremunkálást, amennyiben tehetem, de úgy látom mindenikünk más malomban őrlő, nevezetesen ön az újabb irodalmat közli, — és azt igen okosan teszi, de előbb azt, azután a régieket, — egy kis figyelmeztetést küldök, ha elfogadja, ne feledje ki „Irodalmi Közlöny”-éből az időszaki irodalom felemlítését, újságok fel- és eltűnését, — hányadik évfolyam — előfizetés — szerk. nagyság felírását — (tartalma már nagyobb tért és fáradságot igényel, az el is maradhat, hanem a más nyelveket jó felemlíteni, különösen most!) — Én jelenleg bár feljegyzem az újabb nyomtatványokat Vas.[árnap]i Újságból, Új Magyar. Múzeum s Figyelőből — hanem szak szerint írom le, mert a könyvészet megjelenésük szerint sorozza egymásután — nekem amúgy könnyebb áttekintésül szolgál; többire nézve visszatértem a régire ú. m. 1. sz.) újságok, emlék- és évkönyvek naptárak évszerinti tüzetes feljegyzését munkálom 1780-tól — ebben már szépen haladtam bár ez a legnehezebb — mert legújabb feljegyzések mint Sirokuti naptárában hiányosak és csak rövid felemlítések a régiek időből éppen kevés jegyzeteink vannak; Szilágyi Sándor Új Magyar. Múz. 1860. I. 213 — azt mondja, hogy a Magyar Kurir utolsó évfolyama 1798-ban volt, pedig még 1833-ban is élt és uralkodott Bécsben: ha ebben némi felvilágosításokkal szolgálhat igen szívesen veszem és annak idejében a kész munkát szívesen közlöm önnel! 2. A regényirodalmat ered. és ford. Kartigántól a mai korunkig évszerint jegyzem (ideszámítottam a humorist. apróságokat, anecdotákat, naplókat — de vajjon melyeket? Frankenburgét lehet? hanem Hiadorét már nem, — mely osztályba való ez és a levelezések? 3. Színiirodalmat, nemcsak a nyomtatott, hanem az előadott darabokat is (ered. és ford. évszerinti felemlítésével) — Ezek az én mostani bűvárlataim, amelyeket feljegyeztem, a többi szakra nézve hiányosak Danielik és Heckenast könyvésze után tettem! — idővesztés! — Ajánlom Önnek 1810-ig Széchenyi Országos Könyvtár katalógusát még ilyen jelesen szerkesztett könyvjegyzéket nem láttam 4 kötet! — azután a Tudom. Gyűjteményeket 1817—1842-ig és Tudom. Tárt.- Figyelmezőt és Új Magyar Múz. ez majdnem elég egy tökéletes könyvészethez. . .”⁶

⁵ Aigner Lajos levele — Szinnyeihez MTA Kézirattára, Ms 770/60.

⁶ Szinnyei József levélfogalmazványa Aigner Lajoshoz MTAK Kézirattár Ms 18.

Május 24-i levelében Aigner javasolja a konkrét együttműködést:

„... Pfeiffer szakjegyzékeket akar kiadni és engem bizott meg azok kidolgozásával. Egyelőre a szépirodalmat, a történetet és tán a gazdaságot és jogtudományt is elkészítem. Tehát itt volna az időpont egész és egyesült erőnkel a szépirodalmi irodalmat kidolgozni, ideértve a regényeket, költeményeket és (nyomtatott) színdarabokat. Kazinczytól — 1860-ig. Ha kegyed véleményemmel egyetért, kérem tessék a kéziratot legfeljebb június végéig hozzám küldeni, akár kész, akár nem mert később nem igen dolgozhatok ilyeneken. Mily modorban tetszett mostanáig a címekeket följegyezni, egyes papírszeletekre vagy folyamatos alapon (?) Az első sokkal célszerűbb az összeállításnál, a mint kegyed majd észrevenni fogja. A végleges összeállítását és elrendezést majd Engelmann könyvjegyzéke nyomán én eszközölöm. A másik három osztályt is tán még a nyár folyamán kidolgozom.”⁷

Szinyei másfél hónap múlva válaszol:

„... mentsem ki ha lehetséges a múlt hóbani folytonos gyengélkedésem — írja é — mert kellemes választ szerettem volna küldeni; mit azonban most sem tehetek, mert azon jelentéktelen könyvészeti jegyzeteim, melyeket ön Danielik könyvében kényelmesen föllelhet és melyet (nem miként ön szokta) sorban összeírtam, de *továbbfolytatni nem szándékozom*, miután ön fáradhatatlan szorgalmára támaszkodván, lesem, várom az ön könyvészeti közleményeit — bárcsak valaki egy tökéletes könyvészeti munka kiadásában önt gyámolítaná — de eljő annak is az ideje; midőn be fogják többen látni, hogy nélküle el nem lehetünk. — A Szépirodalmi Figyelőben olvastam ön újabb közleményét — nem lehetne kissé bővíteni azaz megnevezni az újon felmerült újság lapokat s más érdekesebbeket, mely több kiadást ért sat, sat...”⁸

Könyvészeti jegyzeteit tehát egy időre abbahagyta, erről tudósít a levél, amit a *Napló* bejegyzései is megerősítenek. Ebben az időben fokozottabb figyelmet fordít *Történeti Naplójára*, NAGY Ivánnak gyűjt adatokat a nemesi családokhoz, valamint régi tervét kezdi megvalósítani Komárom történetére vonatkozó adatgyűjtésével. (Közben AIGNER benyújt egy könyvészeti tervet az Akadémiához 1862. december 22-én. A tervből azonban nem lett semmi, az Akadémia egyelőre nem gondol könyvészet kiadására.) SZINNYEINEK megjelenik még egy hírlaptörténeti cikke *Hírlapirodalmunk a 19. században* címmel. Néhány év múlva azonban újra felbukkan SZINNYEINÉL a könyvészet terve, 1864. március 17-i naplóbejegyzés szerint saját maga számára írt könyvészeti jegyzetei kiadására gondol:

„Ma reggel támadt azon gondolatom — írja naplójában — hogy azon fáradságomból és szorgalmamból is nőheti ki magát valami önálló közölhető cikk-sorozat — mellyel egy idő óta vesződöm, gyűjteményes munkák tartalmát kiírván, úgy arcképeket, bírálatokat (ezenkívül nagyobb figyelemmel, életrajzokat; az igaz, hogy leginkább a regény és novella irodalmat terveztem, de a gyűjtem. munkák egész tartalmát kiírván idővel kiterjedhet mindenre ismertetésem. p. o. Jósika munkálkodását megismertetve időrendben közölve novelláit (hol jelentek meg) közben önálló műveit is, ezekről bírálatok hol találht. és arcképei . . . és hol mikor jelentek meg. Ma reggel gondoltam erre tüzetesen . . . s kivihetőnek azaz közölhetőnek gondoltam, mert eddig úgy szólván ezen szakaszban csak magamnak dolgoztam.”⁹

Az AIGNERhez írott 1864. március 28-i levelében már részletesen kifejti tervét. *Ez az első komoly nyom az életrajzi bibliográfia felmerülésére.* A levélben vázolt terv már jóval konkrétabb, mint a naplóbejegyzés sorai:

⁷ Aigner Lajos levele Szinnyei Józsefhez. MTAK kéziratára Ms 770/61.

⁸ Szinnyei József levélfogalmazványa Aigner Lajoshoz 1861. júl. 6. MTAK kéziratára Ms 18.

⁹ Napló MTAK Ms 18.

„... Egyik melléktörekvésem oly „könyvészeti jegyzeteket” írni össze, mely némileg hasonlítana az Acad. Almanachjában megjelentekhez, ha nem is lenne oly bő, mint az 1864-ben Beély Fidéle, meglehet még idővel önálló mű, vagy cikk sorozat nőheti ki magát belőle; nevezetesen elsőben is főleg a regény, novella s humoros irodalmat tűztem ki buvárlatom főtárgyául. A váza ez lenne 1. az író rövid életrajza, vagy kivonat abból, 2. a) megjelent önálló munkái; b) lapokban elszórt dolgozata, c) szerkesztői foglalkozások, 3. Kritikák, melyek műveire vonatkoznak (kivonatban közölve az egyes műveknél) s itt a helyek megnevezésével, 4. Életrajzi adatok hol találhatóak. 5. Arcképei, azok minéműségé. — No sokat akar a szarka...”¹⁰

Aigner lelkesen fogadja Szinnyei tervét, és társnak ajánlkozik a mű megvalósításához, s nem Szinnyei, hanem Aigner az, aki *először kifejti a nagyszabású életrajzi lexikon tervét:*

„Dacára annak, hogy oly régtől fogva vágyva vártam, mégis kedves meglepetésemül szolgált utolsó levele... van abban ismét megpendítve egy eszme, melyet én — tárgabb fogalomban már rége eszmémé kifejlesztteni és melyről éppen jövő levélben indítványt akartam tenni önnek; értem itt az ön által „melléktörekvésül” *jöltüntetett bio- és bibliografiai szándékait*. Ön azt mondja, hogy eleinte a szépirodalmat szándékozta földolgozni s abban az író életrajzát, műveit és egyáltalán irodalmi tevékenységét, — műveire vonatkozó bírálatokat, — életrajzi lelhelyeket és arcképeit fogná tárgyalni. Helyes terv, de kevés dicsőséget kamatozna! (Ne gondolja, hogy én mint könyvész mint Cicero pro domo suo szólok!) Ön engem nyílt embernek ismer, tehát egész nyíltan szölandok. Én amennyire tehetségét és lankadatlan szorgalmát ismerem, *nagyobb és valóban nagyszerű munkára hivatva tartom önt*. Ne tartson hízegőnek, én az igazmondást gyakorlom mindég. Önben egy jeles biograffhoz szükséges kellékek mind egyesülnek: megvan önben a tárgy — és egy ember nyilvános tevékenysége tárgy, melyet leírandók vagyunk — higgadt és objektív nézete és a történetíró pártot nem ismerő tolla (ámbar ezen utóbbiból néha-néha százados ellenségünk rovására elsikamlík); magyar irodalmi s politikai s társasági ismeretei nagyok: benne kritikai, és a mi biográf-nál földolog: szorgalma páratlan. Ezek megvannak önben, tehát mért nem akarja földhasználni, mért tehetségét aprólékos dolgokra elforgácsolni? *Ön hivatva van egy általános magyarországi életrajzi lexikon megírására!* Tudom, hogy ez nem csekély, hanem roppant és egy emberéletnél többet követelő munka, ha nem akar oly Ferenczi—Danielik féle kontárkodás lenni. De ha ön csakugyan hozzáfogna, először is földajánlanám magamat társnak, aki nemcsak könyvészeti szempontból, de bő összeköttetésem által is, úgy hiszem hathatósan támogathatnám. És most hallja a munka tervét. Egyelőre csak a XIX. századra szorítkoznánk, 1800- fogva egész 1870-ig (mert addig eltart a gyűjtés); ezen korszakból azonban bármily tekintetben nevezetessé lett hazánkfiat, valamint földföldieket, de kik befolytak hazánk dolgaiba, földveendők és róluk hozandó:

1. alapos életrajz,
2. nyilvános életük hatása s nyilatkozványai,
3. ha írók: fontosb műveik kritikai méltánylása, vagy ha addig könyvészet nem jelenne meg, talán minden műveik elősorolása, valamint minden esetre fontos cikkeiknek földlemlítése,
4. ha művészek, minden műveinek megnevezése s méltánylása,
5. létező arcképek (minél teljesebben),
6. az illető életére vonatkozó iratok, cikkeek lehetőleg bő földtára.

Ez a terv és most mondja meg földzintén, van e hajlama, annak kivitelére életének tíz évét szentelni. Ha ezen kérdésemre megjött a válasz majd földünk bővebben a tárgyról, — vagy a mi nagyon szomorító volna — földhallgatunk...”¹¹

SZINNYEII itt földvetkező földaszleleldől földható, mennyire földesett neki AIGNER földalma, földmellétt nem földadja lelkesen a tervet (tehát még ekkor 1864-ben sem!) — ebben saját földennapí gondjainak realitása akadályozza, s azok a földső földrűlmények, melyek földött él. 1864. június 20-i földleleldben a földvetkezőket földaszoldta:

¹⁰ Szinnyei József földélföldalmazványa Aigner Lajoshoz MTAK kézírattára Ms 18.

¹¹ Aigner Lajos földlele Szinnyei Józsefhez 1864. május 6. MTAK kézírattár Ms

„Igen megörvendeztetett ön levelével, habár azon szép terveket, melyeket ön előmbé rajzolt nem valósíthatom sajnos sok mindenfélével kell küzdenem s ezek között egyik főtenyező azon zsarnok, mely oly igen sokszor leránt a prózai valóhoz — a gyomor. Családom fenntartása majd minden erőmet igénybeveszi, fájdalom csak kevés időt szentelhetek a kellemesebb foglalkozásra, t. i. midőn már a rendes napi foglalkozás — a családi gondtól testileg-lelkileg kimerülve vagyok szentelhetek némi csekély időt kedvenc foglalkozásaimnak: másik bökkenő a dologban az, hogy oly nagyszerű műhez nagyszerű készülétek és eszközök, u. m. a fővárosi közkönyvtárak szükségesek, és mind ehhez elég lehetőség, azon eszközöket felhasználva a tárgyat kedvessé tenni, ez hiányzik bennem. Biografikus Lexikon készítésével inaskodhatom ugyan, ha éppen alkalmam van hozzá, de nagyobb szerepre nem vállalkozhatnám, legyen tehát türelemmel kedves barátom, jöjjön körünkbe¹² és valamit csak lendítünk a dolgon, addig pedig hordom az anyagot össze a nagy épülethez. . .”¹³

Ezeztől az évektől kezdve vált Szinnyi rendszeres szokásává, hogy a hírlapokból kijegyezze a könyvekre vonatkozó bibliográfiai adatokat. Egy 1867 márciusából származó adat ad hírt, hogy 964 féle hírlap van birtokában. S hírlapstatisztikai közleményei már a nevét is ismertté tették. Eközben nyílik alkalom könyvészeti biográfiai jegyzeteinek részleges közlésére OETTINGER művében, a *Moniteur des Dates*-ban. S ez felkelti benne a vágyat, hogy maga is hasonlóan munkálkodhassék.

„Adja az ég, hogy egykor egész kényelemmel megkezdhessem illetőleg folytathassam magyar irodalmi repertóriumomat, biographiai magyar *Moniteur des Dates*-kat arckép és más Magyarországra vonatkozó tárgymutatót; hírlapok teljes leírását sat. sat. — Mikor teljesedik mindez és még hozzá az 1848/49-diki közlöny teljes és kimerítő tárgymutatója. . . .”¹⁴

Könyvészeti jegyzeteinek szaporodását, a szeretettel üzött passzió öncélú öröme mellett az is serkenti, hogy OETTINGER számára készít életrajzi jegyzeteket, csupán azon szerény céllal, hogy méltányosabb áron kapja meg tőle a *Moniteur des Dates* köteteit.

Meddig végzett OETTINGERnek munkálatokat — nem tudjuk, de a magyar írókra vonatkozó adatokat ezentúl szorgalmasan gyűjtötte. Év végi napló-összefoglalójában az irányú munkájának pontos adatszzerű leírása szerepel.

„Magyar írók munkálatai 8-adrét cédulákon apróbb cikkek, életr. adataik bírálat sat. 366 író munkáit többi álnév vagy jegy alatt 1866-ban 518 céd. = = 64 3/4 ív (1867-ben nem szaporodott), 1868-ban 7 db. névjegyzék, 1 ív Nagy Iván Magyarország családai B. betű. . .”¹⁵

1869 jelentős forduló életében. Pestre költözik. A Hungaria Biztosító megszűntével a Nemzeti Biztosító Társaság expeditoraként Pesten az eddigi 700 forint évi fizetéssel szemben 800 forinttal foglalja el új állását. Augusztus elején családja is utána jön. A pesti lakossá válás azért jelentett számára kedvező fordulatot, mert végre a rég áhított nagykönyvtárak elérhetőek lettek számára, s ismeretése is erősen bővült. Rendszeresen kezdett kávéházba járni, ahol valamennyi pesti folyóiratot áttekinthette.

Az igazi fordulatot természetesen az jelentette életében, amikor 1872-ben az Egyetemi Könyvtárhoz került. Még mielőtt könyvtárosi állását (42 éves korában!) elfoglalta volna, a Magyar Tudományos Akadémia elfogadta a tudományos repertórium kiadásának tervét. Éveken át ezen dolgozik most, s a *Magyar írók névtára* még mindig várat magára.

¹² Aigner ugyanis ebben az időben Ausztriában tartózkodott.

¹³ Szinnyi József levélfogalmazványa Aigner Lajoshoz. MTAK Ms 18.

¹⁴ MTA Kézirattár Napló Ms 18 (1867. szept. 7.)

¹⁵ MTA Kézirattár Napló Ms 18 (1868)

Közismert tény, hogy SZINNYEI a *Könyvszemle* 1877-es évfolyamában jelentette meg *Egy magyar írók névtárának terve* című cikkét, amelyben határozottan körvonalazta elképzeléseit a megszerkesztendő és kiadandó műről. Méltán nevezhetjük tanulmánynak a cikket, melyben műve tervét felvázolja, azért, mert nem csupán az általa elvégzendő feladatra szorítkozik, hanem alaposan végigpásztazza azokat az előzményeket is, melyeket a magyar könyvészet terén 1877 előtt fel lehet találni, nem feledkezik meg olyan munkáról sem, mely egyáltalán kiadásra sem került, mint pl. a JANKOVICHÉ, melyet az Akadémián helyeztek letétbe. Tervében a főhangsúlyt ekkor még az írói művekre akarta helyezni, és csupán szüksézáví életrajzi adatokat kíván adni („Az író neve után jönné születési éve, napja, helye és polgári vagy tudományos állása és kitüntetései amennyire ez kitudható, évszerint leírva, valamint halálzásának éve napja és helye”).¹⁶ Mindezt az önállóan megjelent művek időrendi felsorolása előtti közlésként tervezte. „Életrajzokra vonatkozó adatokra nézve eredeti vagy első forrásul tekintem az önéletrajzot, arcképek köriratát vagy aláírását, gyászleveleket és az egykoru hírlapok nekrológiáit s életrajzait.” A könyvek címeinek leírásánál is az eredeti forrásokat ajánlotta. „A könyvek lecímezése magáról a könyvről történjék; amennyiben ez nem lehetséges, a gondnal szerkesztett részletes könyvészeti művek is segítségül veendőék, de egyáltalán nem, vagy csak utolsó esetben használándók a könyváruási katalógusok, miután ezeknél a könyvek címei igen gyakran helytelenül rövidítettnek és a gyors munka miatt az írási- és sajtóhibák igen gyakoriak.”¹⁷

FRAKNÓI Vilmos még ugyanabban a számban megjegyzéseket fűzött SZINNYEI tanulmányához. Mindenekelőtt melegen üdvözölte azt, de a konkrét tervnek nem minden részletével értett egyet:

„Szinnyei terve szerint a munka elsősorban bibliographia volna — írta — az írók neve alatt csoportosítva. Az írók életrajza, munkásságuk irányának ismertetése mellékes dolog maradna. Nem állítom, hogy Szinnyei úr tervének valósulása nem volna nagy szolgálat irodalmunknak. De nekünk többre és másra van szükségünk. Arra, amit Wurzbachnak „Biographisches Lexicon des Kaiserthums Österreich” című jeles vállalata nyújt, mely a bécsi cs. Akadémia segélyezése mellett Bécsben jelent meg. A budapesti tudományos intézetek karöltve, képesek volnának ily feladat megoldására. Kötelesek is arra.”¹⁸

A sajtó felfigyel SZINNYEI tervére. 1877 augusztus-szeptemberben bőven foglalkoznak a lapok a tervvel, és helyeslik is azt. S három év múlva, amikor már elfelejtették volna — de miközben SZINNYEI — a bírálat nyomán, most már a részletesebb életrajzra is kiterjesztve figyelmét —, szorgalmasan gyűjtötte az adatokat, a *Pesti Napló* 1880. december 8-i számában újra foglalkozik a tervvel. Ez felbátorította SZINNYEIT arra, hogy most már közvetlenül az Akadémiához forduljon.

„A Pesti Naplót lapoztam a Repert. számára — írja Szinnyei aznap naplójába — midőn az a különös véletlen történt, hogy éppen abba akartam hagyni a kutatást és éppen akkor tűnt szemembe a Magyar Írók életrajzára felhívás a közönséghez nagy tárcában. Vittem azonnal Józsinak, hogy megmutassam ezen jó óment . . . Józsi azonnal hozzáült a munkához, megírta az életrajzokat, és a folyamodást az Akadémiához, ha sikerülne a „Magyar Írók lexikona” nagy urak leszünk. Hisz máris jól fordulnak a dolgok . . . (ké-

¹⁶ *Magy. Könyvszle.* 1877. 366.

¹⁷ *Magy. Könyvszle.* 1877. 367.

¹⁸ U. o. 372.

sőbbi bejegyzés). Ma igazi gyár volt nálunk, csak Feri nem dolgozott [Szinyei legkisebb fia ekkor öt éves] de ha felnő és sikerül az írói lexikon jut neki is . . . Ez koronázza meg életemet, de félek pechjeimtől (?) nem kapom meg.”¹⁹

Teljes terjedelmében közöljük az eddig nem közölt dokumentumot, SZINYEI első beadványát az Akadémiához (az életrajzi minták elhagyásával, melyet másnap személyesen vitt el GYULAI Pálhoz).²⁰

„Tekintetes Akadémia

Ezelőtt három évvel a „Magyar Könyvszemlé”-ben közöltem egy „Magyar írók névtárának” tervét (melyet ide mellékelek) és abban kifejtettem egy ily munka szükségességét. Jelenleg — évtizedek óta gyűjtött jegyzeteim segítségével azon helyzetben vagyok, hogy tervemet kellő anyagi támogatás mellett kibővívve megvalósíthatnám. Azon terv szerint ugyanis a munka nem annyira írói lexikon, mint inkább az írók legfőbb életrajzi adataival ellátott bibliographia lett volna; jelenleg azonban — tekintetbe véve ngs és főtiszt. Fraknói Vilmos úrnak cikkemre tett megjegyzését — tervemet úgy módosítottam, hogy a bibliographia helyett egy lehetőleg teljes életrajzgyűjteményt adnék. Nevezetesen:

1. A munka magában foglalná minden oly írónak teljes életrajzát, kinek önálló műve jelent meg a mennyiben a rendelkezésemre álló kútfőkből megírhatom szem előtt tartva az életrajzok egymáshoz való arányosságát.

2. Könyvészetet (adnék) az egyes írók önálló műveiről.

3. Repertóriumot a folyóiratokban megjelent cikkekről, úgy azonban, hogy ez inkább utalás lenne a már megjelent repertóriumokra, a M. Tudom. Akadémia által kiadott Névkönyvekre és Almanachokra, és amennyiben a fentebbiekben nem volnának meg az író cikkei, jegyzeteimből pótolnám.

4. A „Kútfők” című rovat alatt fölemliteném életrajzait, utalva mindazokra, melyek könyvekben és hírlapokban elszórtan megjelentek hogy a kutató a nevezett íróról még bővebb értesítést nyerhessen.

A mű kiadására nézve legcélszerűbbnek tartom a füzetes kiadást, a gyorsabb közzététel végett is, de méginkább a kelendőség szempontjából. E szerint minden két hóban öt ives füzetet lehetne kiadni s 6 füzet képezne egy kötetet, mely egy év alatt készülne el. Az egész műnek nagyságát 6—8 kötetre számítva, ugyanannyi év alatt készülnék el az egészszel.

Mutatványképpen ide mellékelek néhány kisebb írói életrajzot.²¹ Ily nagy munka kiadására egyes kiadók nem vállalkozhatnak, annál fogva azon kérelemmel járulok a tek. Akadémiához, hogyha jónak látja, méltóztassék ezen munka megjelenését lehetőségessé tenni.²²

A terv és a benyújtott előterjesztés további — majd egy évtizedig tartó — hivatalos akadémiai fórumokon tett „körút”-jának állomásairól, az Akadémia összes-üléseinek fennmaradt jegyzőkönyveiből, az I. Osztály hivatalos iratanyagából és SZINYEI József naplóbejegyzéseiből és levelezéséből értesülhetünk.²³ Az Irodalomtörténeti Bizottság foglalkozott a kérvénnyel és a következő határozatot hozta:

„Az Irodalomtörténeti bizottság az 1-ső osztálynak 1880 december 15-én tartott értekezletéből, idősb Szinyei József „Magyar írók Névtára” című munkájára nézve

¹⁹ MTA Kézirattár Szinyei Napló Ms 18.

²⁰ SZINYEI naplójában e találkozásról a következőt jegyezte fel: „Gyulai nem igen vigasztalt, szept.-ben kellett volna beadnom, mert bizottságnak adják ki, sat. Talán lehet valamit csinálni! Én csak Fraknóiban bizom, mert ha ő akar valamit, kiviszi.” (Napló, 1880. dec. 9.).

²¹ A SZINYEI József által csatolt címszavakat nem találtuk meg.

²² MTAK Kézirattára Akadémiai iratok 78/188 O.

²³ Ld. pl. SZINYEI naplóbejegyzései (1881. nov. 29., 1882. jan. 30., 1882. jan. 31. stb.) MTAK Kézirattár Ms 18.

véleményadásra szólítottván fel javaslatáról a következőkben van szerencséje az osztályt tisztelettel értesíteni.

A bizottság a munkának mutatóványcikkek kíséretében benyújtott tervét helyesli s némi bővítéssel elfogadandónak tartja. Egy ily munka szükségse annál inkább érezhető, mivel naponként arról kell meggyőződni, hogy *azon* ilyenmű munkák, melyekkel ez idő szerint rendelkezünk, sem nem elég teljesek, sem nem eléggé megbízhatók. Szinnyei úr évtizedek óta folytatott gyűjtése, lelkiismeretes szorgalma s eddig közrebocsátott művei egyaránt azzal biztatnak, hogy kezéből lehető teljes anyagot, pontos és hiteles adatokat fog nyerni az irodalom. Mivel pedig jelentésében éppen ő maga említi az általa gyűjtött anyag gazdagságát: a bizottság azt a módosítást illetőleg bővítést javasolja, hogy ne csak az önálló kiadásban megjelent művek szerzői, hanem amennyire lehet a folyóiratokban szétszórva található értekezések s egyéb érdemes művek írói is felvétessenek a névtárba. E miatt újabb kutatásokra nincs szükség, csupán a felveendő anyag s a szerkesztési munka szaporodik. A 6—8 kötetre tervezett mű talán egy kötetnél több, de egyszerűsödnie teljesebb is lesz.

A Névtár kiadására nézve a bizottság szintén helyesli a füzetenként való (5 ives füzetekben) megjelenést oly formán, hogy az Akadémia 8 réti kiadásai alakjában két hasábos lapon történjék. Az életrajzi adatok nagyobb, a repertóriumú kútfők stb. kisebb betűvel szedve.

A szerkesztett ivék átvizsgálása bizassék egy — minden tudomány szakra való tekintettel összeállított — akadémiai felügyelő bizottságra.

A mű általános érdekénél fogva kiadási költségei ne egyes osztály költségvetését, hanem az összes Akadémiát terheljék.

Végül, mivel a nagy közönséget is érdeklő mű kelendőségére biztosan lehet számítani, a kiadás 1000 példányban nyomassék.

Az Irodalomtörténeti Bizottságnak 1881 évi május hó 28-án tartott üléséből

Szász Károly
bizotts. Elnök.”²⁴

Évek telnek el az Akadémia határozata óta, és semmivel sem mozdul előre az ügy, azonkívül, hogy SZINNYEI egyéb munkái mellett szorgalmasan jegyzeti az írókra vonatkozó adatokat is. 1885 elején azután újabb lépésre szánja el magát. Kérdőíveket nyomtat az adatgyűjtés meggyorsítására. 1885 február 8-i naplóbejegyzésében olvassuk: „... délelőtt megkészítettem a Magyar Írók Névtárához a körlevelet, mintalapot, kérdésekkel!”²⁵ Másnap: „... mentem Knollhoz a M. Írók Névtárához a felhívást és körívet nyomtattam 1000 példányban.” 1885 febr. 13. Napló: „... megjöttek a kérdőívvel Knolltól, de föl se bontottam, péntek van”. Másnap már arról ír, hogy küldözgeti szét a Magyar Írók Névtárának szerkesztéséhez szükséges kérdőíveket:

„Megindult a Magyar Írók Névtárának szerkesztése cédulákkal azaz a nyomtatott iveket küldözgettem szét magamhoz vevén vagy 10-et mindegyiket számozva és följegyzem, kinek adtam, hogy tudjam visszareklamálni. Elsőt adtam Szilágyinak. A reggeli szokott foglalkozás után aztán mentem a Múzeumba, ott is szétosztogattam, akit hol megcsipek ... A Nemzetnél egy csomó kérdőlapot szétosztottam és Porzsolttal beszélünk a felállítandó városi könyvtárról ... Pesti Naplóhoz, Acsádyknak adtam egy lapot, de a keresett hirlapot ... nem találtam ... K Nagy Sándornak levelet irtam és 20 kérdőlapot küldtem neki, ha nem ír gyűjtsön adatokat ...”

1885. május 26-án SZINNYEIT másodszer javasolják akadémiai tagságra, 21 szavazatból 10-et kapott, 11-en ellene voltak. Így ajánlását elutasították. Ez a hír nagyon leverte SZINNYEI Józsefet. Másnap — május 27-én — ezt írta naplójába: „... Rossz nyugtalan éjszakám volt, későn aludtam el, korán keltem, sokat tépelődtem afölött, hogy a Repertóriumomat, hirlapkutatót abba-

²⁴ MTAK Kézirattár Akadémiai iratok 494/1881.)

²⁵ A naplók mindig a jelzett évszámú kötetben, már ismételten megadott Akadémia Kézirattári jelzet alatt találhatók.

hagyom, de ezzel is csak ellenségeimnek szerzek örömet, ha látják, hogy hat rám a bukás, és magamat büntetem a mellőzéssel. Folytatom. . .” S lankadatlán szívóssággal folytatta a jegyzetést, s mintha az Akadémia is lassan, de módszeresen foglalkozott volna az ügyel.

Az 1885. november 23-án megtartott összes-ülésén az Akadémia plénuma érdemben foglalkozott a *Magyar írók névtára* tervezésével, az I. Osztályt bízta meg az alapos és beható mérlegeléssel. GYULAI Pál osztálytitkári minőségében javasolta, hogy az Akadémia 1886-os költségvetésébe iktasson be 600 forint összeget „előleges költségek”²⁶ címen. A SZINNYEI-féle tervvel való beható foglalkozás céljából az Akadémia mindhárom osztálya bizottságot küldött ki, és a vizsgálatok eredményeként 1886. november 29-én¹ az Akadémia összes-ülése meghallgatta az előterjesztést és határozatot hozott. Az ülés e tárgykörrel foglalkozó jegyzőkönyvrészlete az alábbiakat tartalmazza:

„Trefort Ágoston akad. elnök úr elnöklete alatt. Jelen voltak: Sztoczek József másodelnök, Szász Károly r. t. Hunfalvy Pál, Szabó József, Ballagi Mór, Szilágyi Sándor, Gyulai Pál, Budenz József, Hunfalvy János, Vámbéry Ármin, Than Károly, Wenzel Gusztáv, Budenz József, Henszlmann Imre r. tagok, Vadnai Károly, Arany László, Majláth Béla, Fejérváthy László I. tag, Fraknói Vilmos főtitkár. 235. Olvassatik a Magyar Írók Névtárának kiadása ügyében kiküldött bizottság jelentése. E szerint a bizottság kívánatosnak tartja, hogy az Akadémia a Magyar Írók Névtárának kiadására vállalkozzék, mivel egy ily munka szükségét az összes szaktudományok művelői érzik, és az ajánlattevő által évek hosszú során át gyűjtött anyag a feladat megoldását tetemesen könnyíti. — A bizottság ajánlja továbbá, hogy a szerkesztés id. Szinnyei Józsefre bizzassék, egyúttal azonban Heinrich Gusztáv lev. tag a szerkesztésben való közreműködésre és a felügyelet gyakorlására kéressék föl. — Mivel pedig a munka a nagyobb közönség körében is elterjedésre számíthat, a bizottság a költség jelentékeny részét az Akadémiától elháríthatónak véli, oly módon, hogy csak a szerkesztés költségeit (apró betűkkel, sűrűn nyomtatott egy ívrt 40 frt) viselje az Akadémia, a nyomtatás költségeit pedig a könyvkiadó vállalja el, kire a tulajdonjog ruháztatnék. Ily módon az évenként közrebocsátandó egy kötet kiadása az Akadémiától mintegy 1400 frtot igényelne. Végül a bizottság ajánlja, hogy amennyiben az Akadémia a Névtár kiadását elhatározza, a vállalat egész vezetését az irodalomtörténeti állandó bizottság körébe utasssa.

Az Akadémia mindezen javaslatokat elfogadja, és az Irodalomtörténeti Bizottságot fölhívja, hogy a munka létesítése érdekében szükséges intézkedéseket tegye meg, a szerkesztés költségeit az 1887 évi előirányzatba vegye föl és a kiadás iránt a vállalkozó könyvkiadókkal tárgyalásokat indítson.”

Az Irodalomtörténeti Bizottság az előterjesztett javaslat értelmében foglalkozott a Névtárral, szerkesztésével Szinnyei Józsefet bízta meg, „a felügyeletre pedig Heinrich Gusztáv lev. tagot kérte fel”.²⁷ A megbízás értelmében Heinrich Gusztáv tárgyalt a mű kiadásáról, és kereken három év telt el, amíg az előkészületek eljutottak a végkifejléshez, az Akadémia megtalálta a megfelelő kiadót és kiadási módszert, és 1889 végén a Hornyánszky-féle nyomda megkezdte a mű szedését.²⁸

1890. január 13-án, hétfőn elkészült az első füzet. Teljes egészében idézzük SZINNYEI József *Naplójának* e napok eseményeiről szóló bejegyzéseit, az év-

²⁶ MTAK Kézirattára Akadémiai iratok 49/1886.

²⁷ Akadémiai iratok 956/1886.

²⁸ A többéves huzavonáról és a hivatalos tárgyalásokról ld. többek között SZINNYEI naplóbejegyzéseit (1886. nov. 9., 1886. nov. 10., 1886. nov. 16. 1887. febr. 25., 1889. jan. 5., 1889. febr. 26., 1889. febr. 28., 1889. dec. 18.; levelezését (K. NAGY Sándor kir. ügyésznek írott levél 1886. nov. 9., NAGY Ivánnak írott sorok 1887. jan. 11. (Ms 798/299), fiának, ifj. SZINNYEI Józsefnek írott levelek 1887. febr. 7. (Ms 799/236), 1887. febr. 27. (Ms 799/237), 1889. márc. 2. (Ms 799/295), 1889. nov. 10. (Ms 799/307) és 1889. dec. 19. (Ms 799/312)

tizedes tervezgetés és küzdelem után az első kézzel fogható eredmény első örömeinek megnyilvánulását, és lázas szervező munkájáról szóló feljegyzéseit.

„4-or, alig vártam, megindultam a nyomda felé Ferit magammal vivén; a füzet készen van, csak borítani kell? Zsoltnál bevárom, ott szivarozva elbeszélgettünk; egy óra múlva bementünk; végre elkészült. Itt van a kezembe; kitartásom, fáradságom, munkám méltó gyümölcse. Zsoltnak adtam az első példányt, aztán naplóm irtam. — Most adj erőt egészséget én uram istenem, hogy ellenségeimnek azt is megmutassam, hogy folytatni is fogom tudni munkámat, egészséggel, kitartással, learassam a megérdemelt jutalmat. Ez kellett nekem, hogy lássák: tudok én ilyesmit is ismerjenek meg széles ez országban, a megbecsülésről majd máskor, hiszen, ellenségeim csak szaporodni fognak, de sokkal nagyobb arányban szaporodnak az én igaz barátaim. Az Isten áldja meg őket. Holnap osztom szét a példányokat az újságoknak. Folytattam tehát a Ba. beírásokat és 10-kor lefeküdtem . . . Már az az első baj, hogy a papiros, melyen könyvem nyomtatták nem felel meg a mutatóvány ív papirosának. Tehát ez a pimasz kereskedők első családja: no de se baj, így is szép tetszetős a kiállítás!

És másnap felfedezi az első hibát is a munkában.

„. . . Józsinak elküldtem az első füzetet legyen neki is öröme! Csak már ne zavarná sok keserűség örömet. De alig mentem a Múzeumba és tettem a szükséges beírásokat, jött Zsolt: „Mért nem mutattad az élőket: Andorka Gyulánál több hiba van járásbíró Csurgón Tolnamegyében? Somogy helyett? Hogy történt? Isten tudja, de ez az én privát Pechem, mikor tudtam, hogy az a hiba s belecuszott. Miért nem irtam neki? Mikor annyinak irtam! Ez már fátum. És az utolsó lapon, épen szembetűnő helyen, Elkedvetlenedtem.” 12 ór. azért elvittem a példányokat Kazárnak, Vasárn. Ujs. és Egyetértés számára a Bud. Hírlaphoz, ifj. Jankának átadva, meg Földinek a Föv. Lapokét: Kazár 66 partét adott, Földi 83 dbt., Bartal is hagyott az egyetemi könyvtárban 32. Sok az isten áldása, de így lesz e munkám folytatásánál? Végre elfáradva elkedvetlenedve a partékkal bibelődtem ebédig . . . Aztán átmentem Acsádyhoz átadtam a füzetet és a Nemzetnél is beszéltem az új szerkesztővel Gajáryval! Felkért írásra! Vissza haza. Irtam a Ba. írókat, már csak lemorzsolom, de csak jönne az életrajz az élőkről. Vederem! 4-or sötét lett, elmentem a nyomdába; átadtam a 123 vidéki hírlap jegyzékét, mindegyiknek küldenek tisztt. példányt. A program a Term. Közlönyhöz is lett csatolva! Ennyi hűhó reklám munka, kelni fog, de én birom e végig vinni? Istennél a hatalom és a kegyelem. Zsoltnál Láncey volt 1/2 óra múlva együtt el és a P. Hírlapnál is leadtam egy füzetet! Lesz elég dicséret, de aztán?”

Aztán? . . . Ment a munka folyamatosan. SZINNYEI győzte kitartással, energiával haláláig. De az utolsó kötetet Feri,²⁹ aki az első füzet megjelenésekor 15 éves volt, fejezte be, közel másfél évtized múlva.

*

Hátramaradt még az a kérdés, hogy hogyan szervezte meg, és milyen módszerrel végezte a munkát id. SZINNYEI József?!

Amint láttuk, SZINNYEI 1868-tól OETTINGERREL kezdődő kapcsolata óta tért át az addigi füzetbe való jegyzetelésről 8-adrét alakú papírszeletkékre való jegyezgetésre. Hiába javasolta ezt már korábban neki AIGNER, ez a módszer csak akkor vált számára égetően aktuálissá, amikor már nem csupán saját-maga számára, időtöltésből készítette az életrajzokat, hanem azzal a céllal, hogy azokból OETTINGER művében felhasználjon. Amikor pedig összegyűlt hatalmas cédulaanyaga meggyőzte őt arról, hogy tervével a közvélemény előtt is előálljon — s 1877-ben közzétette a *Magyar írók névtárának tervét* —, nem állt meg itt, hanem azonnal hozzálátott anyaggyűjtésének szélesebb-

²⁹ SZINNYEI Ferenc irodalomtörténész, SZINNYEI legkisebb fia.

körű megszervezéséhez. Levélben megkereste gyűjtőtársait (színlap, folyóirat stb. gyűjtőket), s megkérte őket megyéjükben, városukban élő írók életrajzi adatainak számára való megküldésére. E típusú levelekből álljon itt egy dokumentum mintául, melyhez hasonlókat küldött másoknak is, melyek csak abban tértek el egymástól, hogy a kérdéses partnerekkel kialakult levélbeni, vagy személyes kapcsolat tartalmának megfelelő barátságosabb, vagy hivatalosabb hangon íródtak.

„Most állítom össze jegyzeteimet külön lapokra a „Magyar írók névtára” szerint, eddig az A betűvel körülbelül készzen vagyok, közel 1000 hazai író működéséről van tudomásom, kinek neve A-val kezdődik, nagyon leköteleztem ön, ha a biharmegyei írók körű az A betűseket rövid jegyzetekkel nekem megküldené, hogy abból megítélhessem mennyire lesz teljes a gyűjteményem, én majd viszont annak idejében szolgálak felvilágosítások és pótlásokkal. Nagyrabecsülöm Önt, hogy nem szűnt meg a könyvészzettel foglalkozni éppen azért egyuttal sajnálom, hogy a központtól meg kellett válni. Nem lehetne ott megindítani egy „Adatok Bihar megye történetéből” című gyűjteményt, mint a Zalaiak teszik szép sikerrel. . .”³⁰

MÁRKI Sándor meg is maradt rendszeresen adatokat küldő levelezőpartnernek.

Három évvel később, 1881-ben kezdte meg SZINNYEI a gyászlevelek gyűjtését is, kétségtelenül azzal a céllal, hogy adataikat írói névtárában és egyéb irodalmi munkáiban felhasználja (pl. a még mindig folyamatosan készített genealógiákban, így az 1887-ben készített *Nemzetiségi Zsebkönyv*-nél, színi-jegyzeteihez stb.). 1886. május 15-én PRAY Valérhoz írott levelében arról számol be, hogy már 40 000 partecédulája van.³¹

1885 februárban (amint már említettük) 1000 kérdőívet nyomat, melyet gyűjtés, vagy egyéb címen vele kapcsolatban álló „levelezőpartner”-einek küld szét, s bőven osztogat a fővárosi lapok szerkesztőségeiben.³² Valószínű, hogy a későbbi években is utánanyomatott a kérdőíveknek, mert évek múlva is még szerepel a naplóban, levelekben a jelzés, kiknek küldött kérdőíveket. A megszervezéshez tartozik az a körülmény is, hogy amikor már sorozatosan jelentek meg a Magyar Írók füzetei, esetenként, folyamatosan szólította fel állandó levelezőpartnereit, rendszeres segítőtársait az éppen soron levő betűs és szótagos írók gyűjtésére, egy-egy élő vidéki író esetében, — ha ahhoz a betűhöz ért, — rendszeresen kért kiegészítő adatokat. Ő maga már 1881-től kezdve — amikor az első folyamodását beküldte az Akadémiához — A-betűs (később más betűs) írók céduláival zsebeiben járt, nemcsak a könyvtárakba, hanem a kávéházakba is, módszeresen és rendszeresen jegyeztette az újabb és újabb adatokat, s amikor egy betűn belül meghatározott szótaggal kezdődő írók jegyzésével végzett, akkor helyezte el ezt otthon végleges dobozába, s jegyezte be egy írói névsorfüzetbe, hogy (ezt nem sikerült megtalálni, de a naplóból értesülünk róla) milyen írók életrajzával végzett. Amint megjelentek az első füzetek, önkéntes segítők is akadtak. Számos olyan levél van az Akadémia Kézirattárában, melyet műve olvasói írtak, akik egy-egy új író

³⁰ SZINNYEI József levele MÁRKI Sándorhoz, 1878. nov. 1. MTAK Kézirattára Ms 798/188.

³¹ Szinnyei József levélfogalmazványa Pray Valérhoz 1886 máj. 15. MTAK Kézirattár Ms 798/456.

³² A kérdőívekre már az első évben 804 önéletrajz érkezett. 1886. jan. 9-én jegyzi naplójába: „... a múlt évben beérkezett kérdőlapjaimat összeszámláltam, 804 önéletrajz élő íróktól írva tehát autograph is.”

neveztek meg, vagy megjelent írók esetében kritikával jelentkeztek. A már megjelent betűk után felbukkanó új neveket SZINNYEI külön gyűjtötte azzal, hogy a Pótfüzetbe beiktatja (ez a pótfüzet sohasem készült el).

1887-ben körlevelet intézett minden megye alispánjához, és főispánjához, hogy tőlük a megyéjük területén élő írók adatait bekérje. Naplója tanúsága szerint (1887. jun. 20.) „... csakugyan volt hatása az alispánok és polgármesterekhez írott leveleknek, küldözgetnek...”, tehát e felszólításra is érkeztek adatok, s néhány megyei notabilitás megmaradt állandó levelezői sorában. Szinnyei módszerével kapcsolatban a következő szkeptikus megjegyzést teszi:

„... A Tud. Gyűjtemények igen jól szerkesztett Bibliográfiáját néztem át 1817-ig és inkább erre hivatkozom az életrajzoknál és egyúttal a receziókat is idézem itt, minél több és többféle annál jobb. De vajon lesz-e a többi betű is ilyen? Az A és B csak jó és bőséges, mert rég hordom össze hozzá az anyagot, de a többire legalább azt tudom hol található éppen olyan mérvben...”³³

Ezzel az idézettel már át is tértünk arra a kérdésre, milyen forrásokat használt SZINNYEI? Mint a kérdés maga, ugyanolyan egyszerű és lakonikus lehet a válasz is: mindent, mindenfélét, a gyűjteményes munkáktól egészen az egyedi egyszerű művekig. Valóban, lehetetlen még csak valamennyi forrástípust is felsorolni (ehhez a 13 kötetes mű valamennyi névcím alatt meghúzódó forrás-megjelölésről kellene kimutatást készíteni), így csak a naplóiban leveleiben előforduló legfőbb típusok felsorolására szorítkozunk. Egyik legfőbb, s kiapadhatatlan forrásul a hírlapok, napi- és hetilapok, folyóiratok kínálkoztak, azután a nagy könyvtárak katalógusai. (Különösen a Széchényi könyvtár katalógusát emlegeti igen használhatóként.) Valamennyi, — saját munkája megjelenése előtt, vagy közben megjelent — írói életrajzgyűjteményt átnézte. Használta SZABÓ Károly *Régi Magyar Könyvtárát* és PETRIK könyvészeit is. (Ez utóbbi 1888 januárban kerül nyomás alá.) SZINNYEI örül, hogy már azt is használni tudja készülő művéhez), lexikonok, schematizmusok, tájmonográfiák, minden rendű és rangú életrajzgyűjtemények (pl. katolikus és protestáns papok életrajzgyűjteménye, kollégiumi évkönyvek, értesítők stb.) szintén feldolgozásra kerültek.

Nem tudtunk kimutatást készíteni arról, kik és hányan segítettek SZINNYEI monumentális műve létrehozásában, de hogy nagyon sokan voltak, bizonyítja óriási (10 000-re rúgó) levelezése. A munka megkezdése legelején ő maga megnevez néhányat, egyik, MOENNICH Károlyhoz intézett levelében, akit szintén rendszeres adatgyűjtésre kér fel:

„Miután neked most egyáltalán semmi dolgod elővehetnéd a régi s újabb fejevári írókat és azok jegyzékét betűrendbe szedve tartsd előtted és irogasd nevüket egyenként külön külön stempel formát 8-rét lapocskákra a la blanquette, és kutasd viseld dolgaikat, a városi s megyei jegyzőkönyvekből és az illető családtagoktól, aztán küldözd el hozzám sorban, péld. Be—C betűbelieket. A jegyzéket meg lehetne kezdeni a Horváth István féle Fejérmegyei tudósokkal (Tudom. Gyűjtemény 1817 III. 86.) és a Hazánk s a Külföld 1865. 10 sz. borítékán, meg a Vasárnapi Ujság 1865. 17. sz. levőkkel; aztán ha végiglapozod a Fejérvár és megye monográfiáját, meg a fejevári lapokat, schematizmusokat összeszedhetsz 300-at, ez csak 1%. Én pedig a felfedezett új adatnál hűségesen idézem nevedet. Vannak már ilyen embereim: Zalára Novák Mihály, Baranyára Darnai Kálmán, Erdély régi íróira nézve Koncz Józsi, Beregre Orbók Mór, Bács-

³³ MTAK Kézirattára Napló Ms 18.

Bodrogra Iványi István, Liptóra Csósz Imre st. Nem sok, de valami ez is! Tehát segíts, ne csak élőkkel, mert azok úgy is megélnék, de támaszd föl a halottakat. . .”³⁴

A következő évben GYALUI Farkas is rendszeres levelezői táborába lép, aki kolozsvári és erdélyi írók felkutatásában mutat fel rendkívüli érdemeket.

SZINNYEI a 80-as évek közepétől rendszeresen, naponta két-két író életrajzát írta meg végleges formában (bár nyomdába adás előtt mindig kiegészítette életrajzukat legújabbban megjelent műveik adataival), később, amint az első füzetek elhagyták a nyomdát, már naponta 5–10 életrajzot is megírt. Olyan esetről is tudunk azonban, amikor hetekig dolgozott egy-egy író életrajzán.

Különös súlyt helyezett az élő és közéleti szerepet betöltő akadémikusok életrajzának megírására. Nekik lehetőleg megküldte az életrajz kéziratát vagy nyomdai levonatát lektorálásra. (Így KAUTZ Gyula, EÖTVÖS Loránd, GOLDZIEHER Ignác esetében van ennek írásos dokumentuma). A lektorálásra és a korrektúrák kijavítására egyébként is rendkívül kényes volt.

Az Akadémia által kijelölt mindenkori ellenőr, HEINRICH Gusztáv mellett, műve kéziratát és első kefelenyomatát rendszeresen átnézte fiával, ifj. SZINNYEI Józseffel, a kolozsvári egyetem finn-ugor nyelvész professzorával is.

Amiről legkevesebbet tudunk, az a kérdés, hogy milyen szempontok alapján válogatott SZINNYEI. Azaz milyen alapon kerültek be, vagy maradtak ki művéből írók, akiknek volt nyomtatásban megjelent műve. Tudomásunk szerint bevette a nemzetiségi írókat is, legalább is a „tótokat” igen. Naplójában és néhány levelében lelkendezik afelett, hogy a „tót” írókra nézve rendkívül jó forrást fedezett fel a *Slovenska Pochladi* című lapban. Már a munka kezdetén írja viszont CONCILIA Emil nagyszombati érseki helynöknek — aki rendszeres segítőt sorába tartozott —, hogy „nagyon gazdálkodom a térrel és idővel. Ezért a horvát és dalmát írókat ezentúl végképp elhagyom”. Olyan adatok is szerepelnek szórványosan leveleiben, hogy a „jelentéktelenebbeknek” ítélt írókat kihagyta, vagy azokat, akik kevés művet alkottak, és adataikat nem sikerült kideríteni. Egyik levelében arra hivatkozik, hogy külön jegyzékbe foglalta azokat az írókat, akiket kihagyott művéből, s azokat is, akik adatai későn érkeztek és pótkötetbe szánta.

„Gutta cavat lapidem” — volt SZINNYEI jelmondata, s eszerint is dolgozott és élt. Rendszeresen napról-napra meghatározott napirenddel, nála valóban nem volt „üresjárat”. A szorgalom, rendszeresség, a szívós, aprólékos munka példaképe. Reggel fél héttől este 10–11-ig dolgozott, akkor rendszerint nyugovóra tért. Azaz, még elalvás előtt, egész családja számára felolvasott egy-egy szépirodalmi műből. Napról-napra az adatgyűjtés, írás, a rendszeres tevékenység töltötte be életét. Az Egyetemi Könyvtár, később a Széchényi Könyvtár, a kávéház, az otthon egyaránt munkahelye volt, ahol buzgón jegyezte évről-évre, évtizedről-évtizedre az írókra vonatkozó apró-cseprő adatokat. A nap mint nap megújuló tevékenységet alig néhány óras pihenés szakította csak meg s nyári utazásai. Kéziratait, jegyzeteit s kiadott műveit tekintve közel annyi sort vetett papírra, mint nagy földije és kedvenc írója: JÓKAI Mór. Csupán a mennyiség oldaláról nézve, másokkal is összevethető, pl. SZATHMÁRY Károllyal, aki mint publicista, szintén nem lebecsülendő ólombetű kisérdésére készítette a nyomdászokat. Mindez persze nagyon felületes analógia.

³⁴ Szinnyei levélfogalmazványa Moennich Károlyhoz MTAK Kézirattára Ms 798/261 (1800. júl. 13.)

Csupán arra az érdekes jelenségre akar rámutatni, hogy SZINNYEI és JÓKAI korában egyáltalán nem volt ritka a sokat író, határozott, céltudatos literátor, más-más felkészültséggel, tehetséggel, lelki alkattal és szellemmel, s ennek megfelelően különböző értékkel és eredménnyel is. Az őket sarkalló vágy azonban rokon: hasznot hajtani a nemzetnek. Összegyűjtve látni, mit alkotott irodalomban a nemzet — ez vezette a 70-es évektől SZINNYEIT, az egykori virágzó, jómódú-tímár-polgár-család késői ivadékát. E nemes cél mellett persze az önmaga számára társadalmi elismerés és anyagi biztonság-szerzés vágya is vezette. Ha apjától nemcsak gyűjtőszenvedélyt, de vagyont is örökölt volna, talán jómódú és hasznot hajtó kereskedő lesz, s az írásszenvedély végképp családi köre számára készült alkotásokba s üzleti könyvek írására szorult volna vissza. Ezt a feltételezést megint csak nem az „öncélú” találgatások, hipotézisek szándéka sugallta. Csupán érzékeltetni szeretnénk SZINNYEI alakjában annak a „polgár”-nak helyzetét, ki tevékeny iparos-kereskedő, vagyont-szerző, haladó-kisburzsoá-elődök vesztett vagyona után már csak saját tehetségét, szorgalmát tőkésítette; nemkevésbé szűz talajon, mint az elődök a magukét; csakhogy immár az irodalom előszobájában. A „kisburzsoá”, a „polgár” szónak e korban még teljes mértékben haladó tartalmat tulajdonítunk. Ám a „haladó” jelzővel SZINNYEIT — személyisége, egyénisége ismeretében — nem teljesen illelhetjük. Természetesen nem nyomtatásban megjelent művei, nem a *Magyar írók élete és művei* című munkája, egyedül csak partikuláris személyisége miatt. Hogy mégis szóvá tesszük, ez kettős értelemben mentségére is szolgál. Először, mert talán még se lehet csupán neki tulajdonítani hibáit, a kor is vétkes abban, másodszor, mert talán mégsem lehet csupán partikulárisnak nevezni évtizedek múltán azt a személyiséget, aki nyomtatott művein kívül elsősorban kézíratos naplóiban és sok ezerre rúgó levelezésében az utókorra hagyta önmagát is, hogy róla is világosabban ítélhessük, s a korról is, mely felnevelte. A korról. . . ? Nem tudjuk, hogyan, milyen elképzelésekkel élt és dolgozott a múlt század 50-es 80-as éveiben egy magyarországi átlag polgár. SZINNYEIRŐL tudjuk, hogyan gondolkozott, tevékenykedett, ő maga vall róla naplóiban, leveleiben. Nos, tele volt nemzeti, felekezeti, sőt faji elfogultsággal, konzervatív, antidemokratikus, semmint haladó vonásokkal. Kifelé mindenkivel nyájas, szolgálatkész, udvarias ember; családi körben, naplójában sokszor gyűlölködő protestáns, zsidót szidalmazó, már-már alacsonyabbrendű embernek tartó ítélkező bíró. A korból magyarazzuk, vagy saját életútjából? Egyik is, másik is igazságot tartalmazhat. A kor tele volt nemzeti, felekezeti elfogultsággal igaz, csak nagyon kevesek, a legjobbak tudtak föléje magasodni. SZINNYEI nem tudott. Férfikora deléig másoló írnok volt, alázatosságra kényszerített írnok-hivatalnok. S amikor megnyílt előtte a „tudósi” pályához vezető út — úgy gondolta, azt szerette volna, ha megnyílik —, a vágyai és a valóság között még mindig óriási szakadék tátongott. A könyvtárőr mindenki szolgája, tanácsadója, élő lexikona lehetett, de a tudósok körében elismert, megbecsült, egyenrangú fél — semmiképpen sem. A hön öhajított könyvtárosság, sőt önálló alkotó tevékenység, a könyvészet művelése, a repertóriumok megjelenése, hírlapcikkeinek megjelenése oly közel vitte a tudósvilághoz, hogy már-már egyenrangú embernek érezhette magát velük: a társadalmi megbecsülés azonban sohasem érte el a maga támasztotta igényeket (azaz csak halála előtt másfél évtizeddel, többszöri kibukás után, 1899-ben lett akadémiai levelező tag), a feszültség nem csökkent, hanem fokozódott. S ő a „tudós” és a maga személyisége közötti különbséget még hyperloyalitásá-

val maga növelte. 1881-ben jelölték először akadémiai tagságra, de kibukott. A bukást ő zsidó s protestáns „ellenségei”-nek tulajdonította. Ezekkel az „ellenségekkel” azonban a mindennapi érintkezésben úgyszólván „puszipajtássáig” jutott. ACSÁDYNak — a naplóiban oly sokszor szidott, gúnyolt zsidó „dühös” tudósnek s publicistának — megbecsült „barátja” volt. Ugyanazon napló lapjain írja le gyakori találkozásaikat, egymásnak tett apró szolgálataikat is, ahol nem éppen szép jelzőkkel illeti. S ilyen a viszonya a kor más tudós személyiségeivel is. Eljár a Kruzsokba, az írói körbe, a szerkesztőségekben mindenki kedves „SZINNYEI papá”-ja, s a naplóból egy zsarnoki, igazságtalan, antidemokratikus, türelmetlen, sértett ember néz ránk, a precíz, szorgalmas, nyájas, családját, gyermekeit nagyon szerető és szépen nevelő SZINNYEI mellől. Talán kár volt a naplókat fellapozni?! Vagy még alaposabban kellene lapozgatni bennük, talán egy pszichológusnak és kortörténésznek együtt; s esetleg kikeresni a korából más naplókat is: akkor világosan ki lehetne deríteni mit formált a kor, s mit a családi tradíciók, a speciális egyéni helyzet, e különös alakon?

Valami azonban bizonyos: gutta cavat lapidem — a csepp kivájja a követ: SZINNYEI jelmondatának igaza van. A polgári erény és szorgalom a szívós, következetes, rendszeres, szinte automata pontossággal beosztott napirendként visszatérő kitartó tevékenység, életében rangot, sikert, s halála után is megbecsülést hozott számára. A *Magyar írók élete és munkái* mindig hasznos lesz, s hasznosságát, pozitív segédkönyv szerepét nem csökkenti az sem, ha felvillantjuk alkotója egyéniségének kevésbé rokonszenves vonásait.

VIKTÓRIA M. KONDOR: DIE GEBURT EINES BIOGRAPHISCHEN LEXIKONS.
WIE ENTSTAND JÓZSEF SZINNYEI'S MAGYAR ÍRÓK ÉLETE ÉS MŰVEI
(LEBEN UND WERKE UNGARISCHER SCHRIFTSTELLER)?

József SZINNYEI der Ältere begann sein oben genanntes, vierzehnbändiges Werk in seinem 60. Lebensjahr, und als er es vollendete, war er 83 Jahre alt (den letzten Band hat sein Sohn Ferenc SZINNYEI, der Literaturhistoriker, bereits nach seinem Tode herausgegeben). Diese Bände erfassen von den Anfängen der Buchdruckekunst bis zum Ende des 19. Jh. (die späteren Bände reichen bis ins 20. Jh. hinein) Lebensdaten und Werke aller erwähnenswerten Schriftsteller, die in ungarischer Sprache geschrieben haben.

József SZINNYEI d.Ä. (mit seinem ursprünglichen Namen FERBER) wurde am 18. 3. 1830 in Komárom geboren. Nach seinen Jura-Studien war er erst Beamter bei verschiedenen Versicherungsfirmen, und erst in seinem 42 Lebensjahr hat er die seinen Wünschen und Neigungen mehr entsprechende Stelle eines Custos' in der Universitätsbibliothek Budapest erhalten. Anfang der 60er Jahre begann er als Zeitvertreib bibliographische Aufzeichnungen zu machen. Er korrespondierte auch mit vielen Sammlern, Redakteuren und Verlegern. Ansätze zu einem Plan eines Namensverzeichnisses Ungarischer Schriftsteller finden wir in seinem Brief vom März 1864 an Lajos AIGNER. Zur Durchführung des Vorhabens kam es aber erst nach einem Jahrzehnt.

Auch für Besteller stellte er Zeitschriftenstatistiken, bibliographische Sammlungen zusammen, um seinen bescheidenen Gehalt zu ergänzen, der für die Erhaltung seiner zahlreichen Familie kaum gereicht hatte. Im Jahrgang 1877 der *Könyvszemle* (Bücherschau) schrieb zum ersten Mal Szinnyei einen Plan zu einem Namensverzeichnis ungarischer Schriftsteller betitelten Artikel über sein zukünftiges Werk und erörterte mit voller wissenschaftlicher Gründlichkeit Art und Weise der Verwirklichung. 1880 übergab er der Ungarischen Akademie der Wissenschaften seine schriftlichen Vorstellungen über die Durchführung seines Vorhabens. Der literaturgeschichtliche Ausschuss der Akademie bewilligte den Plan im Jahre 1881. 1885 unterbreitete SZINNYEI bereits Muster-Biographien der Akademie. Ende 1886 hat die Akademie den Plan endgültig akzeptiert und beauftragte den Literaturhistoriker Gusztáv HEINRICH mit der Kontrolle über die Arbeiten. Die Drucklegung der ersten Lieferung erfolgte aber erst nach 3 Jahren, als sich die

Druckerei Viktor HORNYÁNSZKY des Werkes annahm. Das die ersten 6 Bogen umfassende Heft erschien am 13. 1. 1890, die Lieferungen wurden dann laufend bis zur Vollendung der Unternehmung im Jahre 1913 fortgesetzt.

Seine Methode — vom als Selbstzweck getriebenen Exzerpieren bis zum gründlichen Verzetteln und zum druckfertigen Manuskript — hat sich von Jahrzehnt zum Jahrzehnt verfeinert. Früher sammelte er nur Zeitschriften und Theaterzettel, von 1881 an erweiterte er seinen Sammelkreis auch auf Traueranzeigen. 1885 richtete er Rundschreiben an die Schriftsteller, 1886 an die Bürgermeister und Vizegespane, um Angaben über die auf den entsprechenden Territorien tätigen Schriftsteller zu erhalten. Ähnliche Briefe schickte er auch an seine Sammelpartner (Beamter, Bibliothekare, Archivare, Privatsammler u.a.m.). Zu seinem Werk erhielt er also Hilfe aus ganz Ungarn. Als Quellen benützte er — ausser den einzelnen Werkausgaben — Zeitschriften, Bibliothekskataloge, Lexika, biographische Sammelwerke, Landschaftsmonographien etc. Seit dem Beginn der 80er Jahre verfasste er regelmässig täglich je zwei, seit der Drucklegung der ersten Lieferung täglich je 5—10 Biographien. Wenn es sich um eine von den Zeitgenossen besonders geachtete Person handelte, arbeitete er an eine Biographie oft eine Woche lang. Lebendige Mitglieder der Akademie begutachteten selbst ihre Lebensbeschreibung.

József SZINNYEI d.Ä., wie alle namhaften Persönlichkeiten seiner Generation, wurde vom Wunsch beseelt, ein nützlich Mitglied der Nation zu sein. Es gelang ihm auch durch seine präzise, mit unermüdlichem Fleiss jahrzehntelang getriebene minutiöse Arbeit eine solche biographische und bibliographische Sammlung zusammenzustellen, die sich auch mehrere Jahrzehnte nach seinem Tode als ein unersätzlich Nachschlagewerk erweist.